

PRZEDMOWA

Zasługi Uniwersytetu Warszawskiego na niwie naukowej są znane i słusznie wychwalane. Jednakże w ponad 200-letniej historii tej uczelni bywały chwile, że społeczność akademicka musiała wykazać się nie tylko na polu nauki, lecz przede wszystkim na polu walki. Tak było w czasie powstania listopadowego, gdy wykładowcy i studenci tworzyli Gwardię Akademicką. Tak stało się także w latach 1918–1921, gdy kraj nasz walczył o niepodległość i o granice wskrzeszanego państwa polskiego.

Współcześnie udziałowi studentów warszawskich w tamtych walkach o niepodległość poświęcono wystawę¹, dwa monumenty² i kilka opracowań o charakterze popularnym³. Brak było jednak dokładnych badań naukowych. Niniejsza praca ma – w zamiarze autorów – choćby w części tę lukę wypełnić.

W pierwszych dniach listopada 1918 r., na wieść o wybuchu walk polsko-ukraińskich o Lwów, na wiecu studentów Uniwersytetu Warszawskiego zdecydowano o wstępowaniu akademików do odradzającego się Wojska Polskiego. Senaty Uniwersytetu i Politechniki Warszawskiej wydały oświadczenie solidaryzujące się ze studentami. Powołany 7 listopada Akademicki Komitet Wykonawczy

- 1 *Studencki pułk* – wystawa zorganizowana przez Muzeum Uniwersytetu Warszawskiego w listopadzie 1998 r. w holu Pałacu Kazimierzowskiego według scenariusza Roberta Gawkowskiego i Jerzego Halbersztadta. Wystawie towarzyszyła publikacja: Robert Gawkowski, *Studencki Pułk. 36 p.p Legii Akademickiej – jego powstanie i walki o niepodległość 1918–1920*, Warszawa 1998.
- 2 W sierpniu 1990 r. na skarpie za Pałacem Kazimierzowskim uroczystie ustawiono działo, nawiązując w ten sposób do działa-pomnika, które znajdowało się w tym miejscu od 1921 r. do końca II wojny światowej. Działo-pomnik przypominało o wysiłku zbrojnym warszawskich studentów w latach 1918–1921. Osiem lat później w ścianę ówczesnego budynku Wydziału Prawa wmurowano tablicę upamiętniającą powstanie Legii Akademickiej w 1918 r.
- 3 Jedno z nich (Robert Gawkowski, *Walka o pamięć i ukradzioną tablicę*, „UW. Pismo uczelni” 2014, nr 4 (70), s. 38–40) dało impuls do spotkania trzech autorów niniejszej książki i podjęcia decyzji o rozpoczęciu badań nad biogramami poległych studentów, a w konsekwencji – do wydania drukiem *Księgi Pamięci*.

rozpoczął przygotowania do werbunku. Jednocześnie, w porozumieniu z władzami uczelni, komitet ten postanowił, że przy zapisywaniu się na kolejny rok studiów każdy ze studentów będzie musiał przedstawić zaświadczenie o wywiązaniu się z obowiązku służby wojskowej lub – w przypadku studentek oraz osób niezdolnych do służby – pracy społecznej na rzecz ojczyzny.

Tuż po powrocie Józefa Piłsudskiego z Magdeburga do Warszawy rozpoczęło się formowanie pierwszych oddziałów. Nocą z 10 na 11 listopada studenckie oddziały z terenu Uniwersytetu Warszawskiego ruszyły do rozbijania Niemców. Funkcję placomendanta Warszawy pełnił wówczas student Wydziału Prawa UW Stanisław Cederbaum, poległy wkrótce potem.

Przez kilkanaście pierwszych dni „studenckie wojsko” stacjonujące na terenie Uniwersytetu w karby organizacyjne ujmował mianowany przez Piłsudskiego organizatorem Legii Akademickiej por. (później kpt.) Kazimierz Sawicki⁴. W końcu listopada studentów-żołnierzy przeniesiono do koszar przy ul. Nowowiejskiej.

Formowana w Warszawie od 11 listopada 1918 r. Legia Akademicka została przemianowana 17 listopada na 5 Pułk Piechoty, a następnie 3 grudnia, decyzją Naczelnego Wodza Józefa Piłsudskiego, na 36 Pułk Piechoty⁵, nadal nazywany potocznie Legią Akademicką (formalnie nazwę 36 Pułk Piechoty Legii Akademickiej otrzymał 29 kwietnia 1929 r.).

W ciągu owych paru tygodni istnienia pułk ciężką pracą osiągnął gotowość bojową. Umundurowany i wyekwipowany z magazynów niemieckich, wyróżniał się pod względem zewnętrznym oraz – co było decydujące – pod względem postawy wewnętrznej.

4 Kazimierz Sawicki (1888–1971) – od sierpnia 1915 r. pełnił funkcję zastępcy komendanta głównego POW. Od 10 listopada 1918 r. był organizatorem Legii Akademickiej. Po śmierci Zygmunta Bobrowskiego 9 stycznia 1919 r. przejął dowództwo 36 pp LA i dowodził nim do 1927 r. Od 1932 r. generał brygady. Komendant Obszaru Lwów ZWZ-AK w latach 1941–1943. Po II wojnie światowej na uchodźstwie.

5 Wacław Pański, *Warszawska „Legia Akademicka”*, odc. 1, „Wiarus”, 25 VIII 1919, nr 34, s. 271.

Strzelec-inteligent, który w tak krótkim czasie zdołał sobie przyswoić reguły swego nowego zawodu, okazał się pięknym typem pełnego zapału żołnierza, oczekującego z niecierpliwością rozkazu do wymarszu w pole. Nic dziwnego, że Legia Akademicka stała się ulubionym pułkiem stolicy, która słusznie widziała w nim swą chlubę, kwiat całego wojska⁶.

10 dni po otrzymaniu nazwy, 13 grudnia 1918 r., delegacja żołnierzy 36 Pułku Piechoty uczestniczyła na placu Saskim w uroczystym ślubowaniu oddziałów odrodzonego Wojska Polskiego stacjonujących w Warszawie, zakończonym defiladą przed Naczelnym Wodzem.

Stając w szeregi Armii Narodowej, uroczyście w obliczu Boga Wszechmogącego (żołnierze wyznań chrześcijańskich [dodają]: „w Trójcy Świętej Jedyne”), ślubuję jedynie Ojczyźnie mojej, Rzeczypospolitej Polskiej, iż sprawie Narodu całego na każdym miejscu [będę] służyć, Kraju ojczystego i dobra narodowego do ostatniej kropli krwi bronić, przełożonych swych i dowódców słuchać, dane mi rozkazy i przepisy wykonywać i w ogóle tak się zachowywać, abym mógł żyć i umierać jako mężny i prawy żołnierz polski. Ślubowanie to stwierdzę, ustaloną przez Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej, przysięgą żołnierską, którą złożę przed Rządem z woli Narodu Polskiego obranym⁷.

Późnym wieczorem 4 stycznia 1919 r. 36 Pułk Piechoty wyruszył z warszawskiego Dworca Głównego do Rawy Ruskiej. Miasto to stanowiło pozycję wyjściową do ataku, którego celem było uzyskanie połączenia z obleganym przez Ukraińców Lwowem. O świcie 7 stycznia 1919 r. żołnierze 36 Pułku Piechoty rozpoczęli swój chlubny szlak bojowy.

6 Stefan Pomarański, *Zarys historii wojennej 36-go pułku piechoty Legii Akademickiej*, Warszawa 1930, s. 6.

7 *Ślubowanie wojsk polskich*, „Kurjer Warszawski”, 13 XII 1918, nr 344, wyd. poranne, s. 2; *Ślubowanie wojska*, „Kurjer Warszawski”, 13 XII 1918, nr 344, wyd. wieczorne, s. 4; *Rota ślubowania*, „Wiarus”, 20 XII 1918, nr 6, s. 906.

Już w 1919 r., w czasie walk z Ukraińcami, a potem z bolszewikami zginęło kilkudziesięciu studentów Uniwersytetu. Zginął także dowodzący pułkiem mjr Zygmunt Bobrowski⁸.

Pamięci studentów UW poległych w szeregach 36 Pułku Piechoty w walkach na froncie polsko-ukraińskim poświęcona została uroczysta msza żałobna odprawiona 10 sierpnia 1919 r. w kościele garnizonowym na placu Saskim, o której „Kurjer Warszawski” napisał:

Imiona tych młodzieńców, którzy odważnie poszli walczyć i umierać w obronie ojczyzny, będą wyryte we wszystkich polskich sercach. [...] W skupieniu pobożnym, wśród ciszy, przerywanej jeno rwącą się z serca skargą lub westchnieniem, ze łzami w oczach, wysłuchano mszy żałobnej. Odprawił ją w asystencji duchowieństwa ks. biskup [polowy Wojsk Polskich Stanisław] Gall, który wzruszył słuchaczy pięknym przemówieniem do żołnierzy, stawiając im za przykład tych dzielnych synów ojczyzny, którzy porzucili ławy szkolne i pospieszyli na wroga, nie wahając się ani chwili, ufni w dobro sprawy⁹.

Jeszcze bardziej uroczystą mszę żałobną za spokój dusz poległych na polu chwały lub zmarłych z trudów wojennych studentów uczelni warszawskich, zorganizowaną przez rektorów i senaty Uniwersytetu Warszawskiego, Politechniki Warszawskiej i Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, ten sam biskup odprawił 7 listopada 1919 r. w katedrze św. Jana¹⁰.

Przemawiający wówczas ks. prof. Antoni Szlagowski, ówczesny dziekan Wydziału Teologicznego UW, podkreślił, że „śmierć ich to życie, bo uczy, jak żyć dla Ojczyzny. Śmierć ich to wykwit życia, bo

8 Zygmunt Bobrowski (1885–1919) – od 28 listopada 1918 r. dowodził 36 pp. Został ciężko ranny w walkach z Ukraińcami 8 stycznia 1919 r. i dzień później zmarł. Pośmiertnie awansowany do stopnia podpułkownika, a następnie pułkownika, odznaczony Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari V klasy.

9 *Nabożeństwo za poległych studentów*, „Kurjer Warszawski”, 11 VIII 1919, nr 229, wyd. poranne, s. 2.

10 *Poległym w hołdzie*, „Kurjer Warszawski”, 7 XI 1919, nr 309, wyd. wieczorne, s. 4.

śmiercią swą budzą do życia tych, co śpią; zapalić chcą tych, co nie płoną, podnieść tych, co w poziomach grzęzną, stać się heroldem życia, wnieść szczytny ideał poświęcenia i życie ludzkie opromienić i ukwiecić”. Równocześnie wezwał młodzież uczestniczącą we mszy, by okazała się godna swych kolegów i swym życiem służyła Ojczyźnie, „jak oni śmiercią się zasłużyli. Śmierć ich w was stanie się rozkwitem, gdy w was zakwitnie czynem i poświęceniem. Bo jeżeli wielka rzecz jest umrzeć za Ojczyznę, [...] nie mała – żyć dla Ojczyzny”¹¹.

Rok później – 6 listopada 1920 r. – w trakcie kolejnej mszy za poległych studentów warszawskich uczelni ks. Szlagowski przypomniał, że gdy „losy świata ważyły się pod Warszawą, opatrność losy świata złożyła w ręce młodzieży polskiej. Wielkiego serca i mocnej ręki było jej potrzeba. I wytrzymało jej serce i przemogły jej ręce. [...] Jeszcze niedojrzała, a już bohaterska. Z pełni praw obywatelskich jeszcze nie korzysta, a już najcięższe obowiązki obywatelskie na się bierze”¹².

Była to jedna z wielu mszy i uroczystości ku czci poległych akademików warszawskich.

Wspomnieć jednak także wypada o wydarzeniach radosnych dla żołnierzy zwycięskiego Wojska Polskiego, jakimi były uroczyste wręczenia sztandarów poszczególnym pułkom. Dla przykładu warto zacytować relację „Żołnierza Polskiego” z takiej uroczystości, która odbyła się 27 listopada 1921 r. w 36 Pułku Piechoty (na podkreślenie zasługuje fakt, że to cztery warszawskie wyższe uczelnie, w tym UW, ofiarowały sztandar, na którym pojawiły się ich herby):

W niedzielę dn. 27 b.m. [relacja napisana została bezpośrednio po uroczystości listopadowej] wielką uroczystość święcił 36 p.p., a z nim cała stolica. Oto pułkowi temu, co tak świetnie zapisał się w bojach o wolność odrodzonej Ojczyzny i w Galicji w wojnie ukraińskiej w pierwszych miesiącach 1919 r., i pod Połockiem na froncie litewsko-białoruskim, i przed rokiem w bojach o War-

11 AUW: Spuścizna Marii Straszewicz Sp. 15/4.

12 *Tamże*.

szawę i w zwycięskim pościgu za uciekającym wrogiem – wyższe uczelnie naszej stolicy ofiarowały w tym dniu chorągiew.

Na chorągwi tej za pozwoleniem Naczelnego Wodza widnieją godła ofiarodawców: uniwersytetu, politechniki, wyższej szkoły handlowej i głównej szkoły gospodarstwa wiejskiego. Bo oto w listopadzie 1918 r. po wypędzeniu okupantów młodzież tych szkół najwyższych opuściła sale wykładowe i sformowała pierwsze szeregi tego pułku, zwanego wtedy „Legią akademicką”. Niedługo potem, bo w pierwszych dniach stycznia pułk pod dowództwem ś.p. mjra [Zygmunta] Bobrowskiego ruszył pod Lwów na odsiecz. Uroczystość poświęcenia i wręczenia chorągwi odbyła się w kościele garnizonowym na placu Saskim, wobec całego senatu akademickiego, delegacji akademickich ze sztandarami, przedstawicieli naszej armii i misji wojsk.[owej] francuskiej i in.

Po nabożeństwie, odprawionym przez ks. biskupa polowego S. Galla, odbyło się wręczenie chorągwi.

Pierwszy przemówił ks. biskup Gall, następnie prof. [rektor UW, Jan Karol] Kochanowski wręczył chorągiew Szefowi Sztabu Generalnego gen. [Władysławowi] Sikorskiemu¹³.

Pół roku wcześniej, 22 maja 1921 r., wolna i radosna Warszawa entuzjastycznie witała zwycięskie pułki „dzieci Warszawy” wracające po zakończonej wojnie do stolicy przez wystawiony dla nich Łuk Tryumfalny (były to kolejno: 21 Pułk Piechoty, 36 Pułk Piechoty, 1 Pułk Szwoleżerów i 1 Dywizjon Artylerii Konnej).

Dwa dni później, 24 maja 1921 r., w westybulu Szkoły Podchorążych Piechoty w Warszawie przy Alejach Ujazdowskich odsłonięto tablicę pamiątkową z nazwiskami jej wychowanków poległych w latach 1918–1920. Była to prawdopodobnie pierwsza taka tablica w Warszawie.

W kwietniu 1922 r. powstał Komitet uczczenia pamięci poległych studentów Uniwersytetu Warszawskiego, w którego skład weszli przedstawiciele wszystkich zrzeszeń akademickich. Jego przewodniczącym został student Wydziału Prawa Janusz Rabski.

13 *Poświęcenie i wręczenie chorągwi 36-mu p.p.*, „Żołnierz Polski”, 4 XII 1921, nr 67, s. 15.

Pierwszym zadaniem Komitetu było ustalenie listy studentów, którzy oddali życie w obronie niepodległości. W tym celu poprzez ogłoszenia w prasie zwrócono się do rodzin poległych o nadsyłanie informacji o okolicznościach ich śmierci. Wiele danych uzyskano także dzięki relacjom innych studentów Uniwersytetu.

W wyniku trwającej ponad rok intensywnej pracy ustalono nazwiska 108 studentów i studentek Uniwersytetu, którzy oddali życie za Ojczyznę. Jednocześnie w porozumieniu z władzami uczelni ustalono, że najlepszą formą uczczenia ich poświęcenia będzie tablica pamiątkowa umieszczona w holu budynku Rektoratu, czyli w Pałacu Kazimierzowskim.

W 1923 r. Komitet ogłosił konkurs na zaprojektowanie tablicy pamiątkowej ku czci poległych studentów. Termin nadsyłania prac ustalono na 1 września 1923 r., a zwycięzca miał otrzymać nagrodę w wysokości 1 mln marek polskich¹⁴.

Fotografia prasowa z odsłonięcia tablicy pamiątkowej na Uniwersytecie Warszawskim 20 stycznia 1924 r., „Tygodnik Ilustrowany” 1924, nr 6, s. 90

¹⁴ Konkurs na tablicę pamiątkową ku czci poległych studentów, „Gazeta Poranna 2 Grosze”, 14 VII 1923, nr 190, s. 4.

W związku z planowanym odsłonięciem tablicy, latem 1923 r. Komitet przedstawił listę nazwisk studentów, które miały być na niej umieszczone. Jednocześnie poinformował, że ewentualne propozycje uzupełnienia listy o nowe nazwiska będą przyjmowane tylko do 15 września 1923 r.

Tablica została wykonana z białego marmuru, a nazwiska – wyryte złotymi literami o wysokości 2 cm. Ostatecznie umieszczono na niej następujący tekst:

**W WALKACH O CAŁOŚĆ I NIEPODLEGŁOŚĆ POLSKI
W LATACH 1918–1920 BOHATERSKO SWOJE ŻYCIE ODDALI
NASTĘPUJĄCY SŁUCHACZE UNIwersYTETU WARSZAWSKIEGO:**

BACHRACH Henryk	HENCEL Marian
BADOWSKI Tadeusz	HNATKIEWICZ Józef
BEDNARZ Jan Stefan	HORDLICZKA Tadeusz
BLUMENTAL Jerzy	JANOWSKI Rafał
BORER Lucjan	JAWORSKI Henryk
CEDERBAUM Stanisław	KALABIŃSKI Aleksander Maurycy
CHRZANOWSKI Jan Szczęsny	KAMIŃSKI Zygmunt Edward
CYKMAN [właśc. CYMAN]	KAZNOWSKI Stanisław Ignacy
Aleksander Roman	KIRJASEFER Mieczysław
DARDZIŃSKI Kazimierz	KŁĘPIŃSKI Józef Roman
DONEY Aleksandra Jadwiga	KOKOWSKI Zdzisław
DZIADAK Stanisław	KOPEL Józef
DZIEWULSKI Władysław Józef	KOSZKÓWNA Maria
FIWEGER Tadeusz Witold	KOWALEWSKA (z domu Badior)
GAUTHIER [właśc. GAUTIER]	Kazimiera
Kazimierz	KOWERSKI Krzysztof
GAWKOWSKI Kazimierz	KRÓLIKOWSKI Jan
GŁADYSZEWSKI Longin	KUKSZ Stanisław
GŁOWACZEWSKI	KULISZ Ignacy
[właśc. GŁOGACZEWSKI]	KWIATKOWSKI Stanisław
Edmund Witold	KWIATKOWSKI Witold
GODLEWSKI Mieczysław	LINOWSKI Stanisław
GOLDSZLAG	ŁADA Tadeusz
[właśc. GOLDSCHLAG] Zygmunt	ŁAPIŃSKI Adam Artur
GOŁĘBIEWSKI Zygmunt	MACIEJOWSKA Paulina
GÓRZYŃSKI Józef	MACIŃSKI Stanisław
GRZYMKOWSKI Jan	MACHNICKI Aleksander
GUTOWSKI Tadeusz	MAKA Aleksander Roman
HADRIAN Paweł Henryk	MICEWICZ Witold Wiktor
HAUS Samuel	MILLAK Kazimierz Józef

MIŁKOWSKI Władysław
 MIRABEL Władysław
 OLSZEWSKI Henryk
 PIKULSKI Antoni
 PIOTROWICZ Franciszek
 PIOTROWSKI Olgierd
 PŁOSKI Stanisław Leon
 PODOLSKI Stanisław
 POTKAŃSKI Antoni
 POZNER Jerzy
 PRUSZEWSKI Konstanty
 PRZYBYŁOWSKI Jan
 PSYK Marian Ignacy
 RADYSZKIEWICZ Feliks
 RESTORFF Bohdan
 REWOLIŃSKI Stanisław
 ROKICKI Józef Antoni
 ROSE Jerzy
 ROSTROPOWICZ Henryk
 ROZWADOWSKI Mieczysław
 RZECZKOWSKI Maksymilian
 ROSIŃSKI Stanisław
 RÓŻYCKI Józef Erazm
 RYDEL Aleksander
 SIAWCIEŁO Jarosław
 STANISZEWSKI Bohdan
 STAROSTECKI Ludomir
 STEMPOWSKI Paweł

STOKOWSKI Tadeusz
 STRASZEWICZ Zdzisław
 SZCZEPAŃSKA Wanda
 SZYMAŃSKI Tadeusz
 SZYMONOWICZ Antoni
 SZYSZKIEWICZ Jan
 ŚMIETANOWSKI Stefan
 ŚWIATOWICZ Antoni
 ŚWIDWIŃSKI Wojciech Kazimierz
 THUM Kazimierz
 TURKE Edmund Hubert
 WACHE Stanisław Karol Józef
 WĄDOŁKOWSKI Karol
 WĘGRZYN Stanisław
 WILGA Wiktor
 WIŚNIEWSKI-PRUS Stanisław
 Leszek
 WITKOWSKI Witold
 WOJCIECHOWICZ Antoni
 WOJCIUL Stanisław
 WOLSKI-SARYUSZ Ludwik
 WRZEŚNIEWSKI Tadeusz
 ZALESKI Józef
 ZALEWSKI Gustaw
 ZANDSZNAJDER Mieczysław
 ZIENKOWSKI Edward
 ZŁOTY Olgierd

I INNI, O KTÓRYCH WIEŚĆ ZAGINEŁA.
 KU UCZCZENIU ICH WIELKIEJ OFIARY
 NA OŁTARZU MIŁOŚCI OJCZYZNY ZŁOŻONEJ,
 TABLICĘ TĘ UFUNDOWAŁA W ROKU 1923
 MŁODZIEŻ UNIWERSYTETU.

Odsłonięcie tablicy nastąpiło 20 stycznia 1924 r. Uroczystość poprzedziło nabożeństwo żałobne za dusze poległych i zmarłych podczas walk o niepodległość studentów, które odprawił dziekan Wydziału Teologicznego UW ks. prof. Ignacy Grabowski, a homilię wygłosił ks. prof. Antoni Szlagowski.

O godzinie 12.30 w auli Pałacu Kazimierzowskiego, w obecności senatu uniwersyteckiego, przedstawicieli władz państwowych, miejskich, rodzin poległych studentów oraz licznie zgromadzonej młodzieży akademickiej nastąpiło uroczyste odsłonięcie i poświęcenie tablicy.

Przy dźwiękach marsza żałobnego Chopina – napisano w „Kurjerze Warszawskim” – w wykonaniu akademickiego koła muzycznego pod dyрекcją stud. filoz. p. Tołłoczki, wkroczyli na salę, parami, w okazałym pochodzie, profesorowie uniwersyteccy w togach i biretach, poprzedzając J.M. rektora, za którym szedł chorąży ze sztandarem korporacji akademickiej. Rektor i profesorowie zasiedli na podium, po obu bokach którego rozstawiły się malowniczo delegacje korporacji akademickich ze swymi sztandarami¹⁵.

Po krótkim zagajeniu rektora, prof. Ignacego Koschembahra-Łyskowskiego, na katedrę wszedł wybitny historyk prof. Władysław Smoleński, który wygłosił odczyt *Młodzież w walkach o niepodległość Polski*. Po przypomnieniu historii wojen toczonych w czasach nowożytnych oraz walk w okresie rozbiorów, podkreślił wielki wkład młodzieży polskiej w odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 r. oraz w wojnie polsko-bolszewickiej w latach 1919–1920. Wojnie, w której naród polski zwyciężył, „wsparty młodzieżą, która na znak niebezpieczeństwa opuściła ławy szkolne i szła do boju za przodującym z krzyżem w ręku księdzem Skorupką, dającym jej ostatnią lekcję przedzgonną, że największą cnotą jest ofiara na ołtarzu ojczyzny. Młodzież ta zagrzała obronę potęgą ducha i dokonała cudu nad Wisłą”¹⁶.

15 „ALMA MATER” swoim bohaterskim orłętom, „Kurjer Warszawski”, 21 I 1924, nr 21, wyd. wieczorne, s. 6.

16 Władysław Smoleński, *Młodzież w walkach o niepodległość Polski*, cz. 2, „Polska Zbrojna”, 25 I 1924, nr 25, s. 5.

Później student Stanisław Słupecki odczytał, w zastępstwie chorego przewodniczącego Komitetu Janusza Rabskiego, sprawozdanie z działalności Komitetu oraz przypomniał genezę ochotniczego wstępowania studentów do odradzającego się Wojska Polskiego. Następnie w imieniu studentów poprosił rektora o odsłonięcie tablicy. W czasie, gdy chór akademicki wykonywał *Hymn* Mikołaja Gomółki, ks. prof. Ignacy Grabowski dokonał poświęcenia tablicy.

Po odczytaniu przez Słupeckiego nazwisk poległych studentów chór akademicki wykonał *Polonez elegijny* Zygmunta Noskowskiego, co zakończyło uroczystość.

W 1935 r. Maria Straszewiczowa, której syn Zdzisław, student Wydziału Prawa UW, poległ na przedpolach Warszawy w sierpniu 1920 r., wystąpiła do Rektora UW prof. Stefana Pieńkowskiego z propozycją wydania książki pamiątkowej poświęconej studentom UW poległym w walkach o niepodległość Polski.

W odpowiedzi prof. Pieńkowski zasugerował rozpoczęcie pracy nad redakcją naukową zgromadzonych przez Marię Straszewiczową materiałów. Jednocześnie stwierdził, że aby „wydawnictwo takie spełniło swe zadanie powinno się ukazać jedynie z racji albo 20-lecia Legii Akademickiej (t.j. w r. 1938) albo też 20-lecia bitwy warszawskiej”¹⁷.

W efekcie zawiązał się komitet redakcyjny, który upoważnił Marię Straszewiczową do uzupełnienia zebranych przez nią materiałów. W prasie opublikowano apel do rodzin poległych studentów o nadsyłanie informacji o nich. Listy od rodzin napływały na adres Straszewiczowej oraz na Uniwersytet, który przekazywał je inicjatorce wydania książki. Opracowane materiały dotyczące poszczególnych osób zostały złożone przez komitet redakcyjny w sekretariacie Rektoratu na przełomie lat 1938/1939. Uczelnia zamierzała opublikować książkę pamiątkową w sierpniu 1940 r.

Wcześniej jednak wybuchła II wojna światowa. Na początku września 1939 r. pracownicy Rektoratu zwrócili się do Marii Straszewi-

17 AUW: Spuścizna Marii Straszewicz Sp. 15/6.

czowej z prośbą o zabranie materiałów. Przez całą okupację niemiecką dokumenty były przechowywane w mieszkaniu Straszewiczów przy ul. Polnej 42. Szczęśliwie budynek nie został zniszczony w czasie powstania warszawskiego. W mieszkaniu wybite zostały jednak wszystkie okna, co sprawiło, że część materiałów uległa zawilgoceniu.

Po powrocie do Warszawy w styczniu 1945 r. Maria Straszewiczowa odnalazła materiały i przechowywała je do swej śmierci, a następnie robił to jej syn, młodszy brat Zdzisława, Zbigniew Straszewicz.

Zupełnie inny los spotkał tablicę pamiątkową poległych studentów. W czasie obrony Warszawy we wrześniu 1939 r. Pałac Kazimierzowski został trafiony niemiecką bombą zapalającą, a jego wnętrza uległy wypaleniu¹⁸. Jednakże tablica ocalała na ścianie wypalonego holu Rektoratu i znajdowała się tam jeszcze w pierwszym półroczu 1945 r. W drugim półroczu (na pewno przed inauguracją roku akademickiego, która odbyła się 16 grudnia 1945 r.) nieznani sprawcy – zapewne z inspiracji nowych komunistycznych władz – pod osłoną nocy zdemontowali tablicę i wywieźli w niewiadomym kierunku. Nigdy nie została odnaleziona – prawdopodobnie zniszczono ją wkrótce po wykradzeniu.

W czerwcu 1989 r., po wyborach do sejmu kontraktowego, Zbigniew Straszewicz przekazał całą dokumentację do Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego, gdzie została ona zaklasyfikowana jako Spuścizna Marii Straszewicz, a następnie uporządkowana i zinwentaryzowana.

W lipcu 1989 r. rektor Uniwersytetu prof. dr hab. Andrzej Kajetan Wróblewski wręczył Medal Pamiątkowy UW i przyznał indywidualną nagrodę rektorską I stopnia Zbigniewowi i Helenie Straszewiczom, wyrażając uznanie i podziękowanie za przekazanie do Archiwum UW dokumentacji komitetu redakcyjnego *Księgi Pamięci*. Otrzymałą nagrodę pieniężną państwo Straszewiczowie przekazali na konto Fundacji Uniwersytetu Warszawskiego¹⁹.

18 Robert Gawkowski, *Kampus uniwersytecki w czasach II wojny światowej*, w: *Ars et educatio. Kultura artystyczna Uniwersytetu Warszawskiego*, red. Jerzy Miziołek, Warszawa 2003, s. 325-334.

19 „Historia i Życie”, 4 VIII 1989, nr 15, s. 4.

* * *

Zdecydowana większość studentów UW, którzy oddali życie w obro-
nie Ojczyzny, urodziła się w latach 90. XIX w. (aż 24 - w 1898 r.):
najstarszy przyszedł na świat w 1885 r., a najmłodszy - w 1901 r. Po-
chodzili z różnych warstw społecznych oraz z różnych części Polski,
choć niemal jedna trzecia z nich (36 osób) urodziła się w War-
szawie. Przeważali studenci trzech wydziałów - Prawa (57 osób),
Lekarskiego (32 osoby) oraz Filozoficznego (24 osób).

Najwięcej z nich zginęło w 1920 r. (57 osób) oraz w 1919 r. (49 osób).
W ciągu kilku ostatnich tygodni 1918 r. oddało życie 7 studentów,
a w 1921 r. - 4. Ginęli na polu walki (50 osób), umierali w wyniku
odniesionych ran (25 osób) lub z powodu różnych chorób, w tym na
szalejącą ówczesnie hiszpankę (34 osoby). Pięć osób zostało zamor-
dowanych przez bolszewików w niewoli.

W walkach z bolszewikami poległo 51 studentów, z Ukraińcami - 27,
z Niemcami - 1 oraz z Litwinami - 1.

Studenci służyli w różnych formacjach Wojska Polskiego:

- 59 wybrało jednostki piechoty, w tym aż 33 walczyło w szeregach
36 Pułku Piechoty (Legii Akademickiej), 8 w 201 Ochotniczym
Pułku Piechoty, 5 w 23 Pułku Piechoty, po 2-3 w 5 Pułku
Piechoty, 33 Pułku Piechoty i 41 Pułku Piechoty;
- 17 służyło w jednostkach kawalerii - najwięcej (4) w 1 Pułku
Ułanów Krechowieckich, natomiast po 2-3 w 3 Pułku Ułanów
i 5 Pułku Ułanów;
- 9 zostało przydzielonych do jednostek artylerii, w tym 4 walczyło
w 8 Pułku Artylerii Polowej;
- 21 studentów Wydziału Lekarskiego zostało odkomenderowa-
nych do szpitali polowych lub kolumn sanitarnych;
- 4 osoby służyły w wojskach inżynieryjnych, a jedna - w 1 Lotni-
czym Baonie Uzupełnień.

Przed wstąpieniem do Wojska Polskiego 28 osób miało doświad-
czenie wojskowe (udział w walkach w trakcie I wojny światowej)
- 14 z nich wywodziło się z armii rosyjskiej (część weszła potem
w skład oddziałów polskich na Wschodzie), 14 było żołnierzami
Legionów Polskich, a część - także członkami Polskiej Organizacji
Wojskowej.

Za wykazane na polu walki męstwo 19 studentów zostało odznaczonych (w większości pośmiertnie) krzyżami Orderu Virtuti Militari, a 11 – Krzyżami Walecznym (niektórzy kilkakrotnie). W latach 30. XX w. niektórzy z nich zostali dodatkowo odznaczeni Krzyżami Niepodległości.

Autorom niniejszej *Księgi Pamięci* w wyniku kwerendy przeprowadzonej w Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego oraz w Centralnym Archiwum Wojskowym udało się zweryfikować i powiększyć – ze 108 do 128 nazwisk – ustaloną w 1924 r. listę studentów, którzy oddali życie w obronie ojczyzny w latach 1918–1921. Dokonaliśmy także kompleksowego przeglądu ówczesnej prasy, w której zamieszczano nekrologi lub krótkie wspomnienia pośmiertne o poległych studentach. Zebrane informacje pozwoliły na zasadniczą rozbudowę większości biogramów.

Jesteśmy jednak w pełni świadomi, że pewne braki w zachowanej w obu wymienionych archiwach dokumentacji sprawiają, iż nasza *Księga Pamięci* nie zawiera jeszcze pełnej listy studentów Uniwersytetu Warszawskiego, którzy polegli w walkach o niepodległość Polski w latach 1918–1921.

Robert Gawkowski

Andrzej Krzysztof Kunert

Krzysztof Pilecki

Nota edytorska: we wszystkich cytatach zawartych w niniejszym tomie zachowana została oryginalna pisownia i interpunkcja, poprawiono jedynie oczywiste błędy i literówki.